

e-ISSN: 2148-0494

Dergiabant

Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 1
(Mayıs/May 2022)

Osmanlı'nın İlmî Mirası Çerçevesinde Mudurnulu Arap Dilcileri ve Edebiyatçıları

**Within the Framework of the Ottoman Scientific Heritage
Arabic Linguists and Writers from Mudurnu**

Mehmet Faruk Çifçi

Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Asst. Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University,
Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric
Bolu/Turkey

mehmetfarukcifci@ibu.edu.tr
orcid.org/0000-0002-5078-6262

Makale Bilgisi

Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Type: Research Article

Geliş Tarihi: 25 Ocak 2022

Date Received: 25 January 2022

Kabul Tarihi: 28 Mayıs 2022

Date Accepted: 28 May 2022

Yayın Tarihi: 31 Mayıs 2022

Date Published: 31 May 2022

Yayın Sezonu: Bahar

Publication Season: Spring

<https://doi.org/10.33931/dergiabant.1063089>

İntihal/Plagiarism

Bu makale özel bir yazılımla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned with a special software and no plagiarism was detected.

Atıf/Cite as

Çifçi, Mehmet Faruk. "Osmanlı'nın İlmî Mirası Çerçevesinde Mudurnulu Arap Dilcileri ve Edebiyatçıları". *Dergiabant* 10/1 (Mayıs 2022), 48-70.
<https://doi.org/10.33931/dergiabant.1063089>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Bolu, 14030 Turkey. All rights reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant>

Osmanlı'nın İlmî Mirası Çerçevesinde Mudurnulu Arap Dilcileri ve Edebiyatçıları

Öz

Bu makale, Osmanlı döneminde Bolu'nun köklü tarihe sahip ilçelerinden biri olan Mudurnu'dan yetişmiş Arap dilcileri, edebiyatçıları ve onların Arap dili sahasında kaleme aldıkları eserler hakkındadır. Makalede özellikle Mudurnulu dilcilerin konu edilmesinin nedeni -Sükûnî Mehmed Efendi dışında- bu âlimlerin alanla ilgili ortaya koydukları eserlerin henüz akademik bir incelemeye tabi tutulmamış olmasıdır. Nitekim bu âlimlerin hayatları hakkında kaynaklarda verilen bilgiler de son derece kısıtlıdır ve eserleri tek nüshalarına ulaşılabilen yazmalardan oluşmaktadır. Diğer yandan bahsi geçen ulemanın Bolu'nun diğer ilçelerinden ziyade Mudurnu'dan yetişmiş olmaları da dikkat çekicidir. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümü Mudurnu'nun kısa tarihi ve Osmanlı dönemindeki konumuna tahsis edilerek Mudurnu'daki ilmî hareketliliğin nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca arşiv belgeleri incelenerek Mudurnu'da faaliyet gösteren Osmanlı dönemi medreselerine dair bilgiler bu bölümde aktarılmış, böylece mantıka hakkında yapılacak araştırmalara katkı sunulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Mudurnulu âlimlerin kaleme aldıkları eserler Arap dili açısından incelenmiş, kaynakları tespit edilmiş ve alana katkıları üzerinde durulmuştur. Yine bu kısımda mezkûr dilcilerin hayatlarına dair elde edilen bilgilere yer verilmiştir. Bu özelliklerine istinaden çalışmanın var olan gündeme getirmeye yönelik nitel bir analiz, diğer yandan da mahdut bir coğrafyaya hasredilmiş bir bibliyografya hüviyeti taşıdığını söylemek mümkündür. Bahsi geçen içerik doğrultusunda gerçekleştirilen çalışma neticesinde Mudurnu'nun nahiv, Arap edebiyatı ve furûk ilmine dair kıymetli eserler veren Ramazan Mehmed, Şeyh Muhammed b. Mustafa ve İsmâil en-Nâsîh Efendiler gibi dilciler yetiştirdiği tespit edilmiştir. Ayrıca bu durumun Mudurnu'nun Osmanlı topraklarına erken bir tarihte katılması ve coğrafi konumuyla ilgili olabileceği düşüncesine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Bolu, Mudurnu, Arap Edebiyatı, Âlimler ve Eserler.

Within the Framework of the Ottoman Scientific Heritage Arabic Linguists and Writers from Mudurnu

Abstract

This article is about the Arabic linguists of Mudurnu and their works. The reason for this is that there is no academic study about the works of these scholars yet. The information given in the sources about these scholars is extremely limited and their works have not been published -except for Sükûnî-. It is also remarkable that they were brought up in Mudurnu, not from the other districts of Bolu. For this reason, the first part of the study is devoted to the brief history of Mudurnu and its position in the Ottoman period. In addition, by examining the archive documents, information about the Ottoman madrasahs in Mudurnu was conveyed, so that it was tried to contribute to the researches about the district. In the second part of the study, the works of these Mudurnu scholars were examined in terms of the Arabic language, in addition their sources were determined and their contributions to the field were emphasized. Based on these features, it is possible to say that the study has the identity of a qualitative analysis and a bibliography devoted to a limited geography. As a result of this study, it was determined that linguists such as Ramazan Mehmet, Shaykh Muhammed b. Mustafa and Ismail an-Nâsîh were from Mudurnu and they produced valuable works on the science of Nahw, Literature and Furûq. On the other hand, it was concluded that this situation may be related to the early accession of Mudurnu to the Ottoman lands and its geographical location.

Keywords: Arabic Language, Bolu, Mudurnu, Arabic Literature, Scholars and books.

Giriş

Bu makalenin konusu, Osmanlı döneminde yaşamış olup Mudurnî nisbesini kullanan ulema arasında Arap dilinin herhangi bir alanına dair eser vermiş müellifler ve Arap diline dair eserleridir. Ancak Yenice-Göynük-Mudurnu civarında kendisine tercümanlık yapacak kişiler bulma noktasında sıkıntılar çeken ve seyahatnamesinde bunları samimi bir dille aktaran İbn Battûta'nın verdiği bilgiler konunun Mudurnulu Arap dilcileri ve eserleri çerçevesinin dışına çıkmasını gerektirmiştir. Zira onun yaşadıkları, Osmanlı devletinin ilk dönemlerinde sistemli bir Arapça eğitime ciddi anlamda ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Buna binaen Mudurnu'da medrese eğitime erken bir dönemde geçilmiş olması ve Arap diline dair eser verenlerin Mudurnu'da yoğunlaşması ile Mudurnu'nun tarihî-coğrafi konumu arasında ilişki kurulması iktiza etmiş, bu da makaleye ayrı bir bölümün eklenmesi sonucunu beraberinde getirmiştir.

Makalenin Osmanlı dönemiyle sınırlandırılması Anadolu'nun batısında Arap diline dair çalışmaların özellikle Osmanlı medreselerinin yaygınlaşmasından sonra kaleme alınmaya başlanmış olmasıyla ilgilidir. Özellikle Mudurnî nisbesini taşıyanların çalışmaya konu edilmesinin sebebiyse bu nisbeyle eser verenlerin Bolu'nun diğer ilçelerine kıyasla sayıca çokluğu ve ortaya koydukları eserlerin içerik itibarıyla Arap diline katkı verecek niteliklere sahip olmasıdır. Bu yönüyle gerek yazma halinde bulunmaları gerekse müellifleri hakkında sınırlı bilgilere ulaşılabilmesi nedeniyle müstakil çalışmalara konu edilme ihtimali düşük olan bu eserlerin incelenip tanıtılmasının alana katkı sağlayacağı ve bu noktada bir boşluğu dolduracağı düşünülmüştür. Nitekim yapılan araştırmalarda -Sükûnî Mehmed Efendi dışında-¹ Mudurnu ilçesine mensup Arap dilcilerinin eserlerini ele alan herhangi bir çalışmaya tesadüf edilememiştir. Ayrıca tespitimize göre Mudurnu dışında sadece Gerece ilçesinden bir Arap dilcisi yetişmiş olup bu âlim *Müfîdü'l-i'râb* adlı eserin müellifi İsâ Efendi (ö. 1127/1715)'dir.²

Makale tasvirî ve nitel bir yöntemle kaleme alınmıştır. Ulaşılan sonuçlar muvacehesinde bazı tespitler ortaya konuluyor olsa da bunlar herhangi bir iddianın ispatı sadedinde dile getirilmiş değildir. Dolayısıyla burada, daha ziyade var olana ulaşmak ve unutulmuş hatırlatmak hedeflenmiş bu yönüyle çalışma mahdut bir coğrafyaya hasredilmiş bir bibliyografya hüviyeti kazanmıştır.

Bu özellikleri ve hedeflerine istinaden kaleme alınan makalenin ilk bölümü Mudurnu'nun kısa tarihçesine ayrılmıştır. Bu bağlamda medreselerin Anadolu'da yaygınlaşmaya başladığı tarihlerde Mudurnu ve çevresindeki ilmî hayata dair bazı ayrıntılara değinilmiş, bu noktada bize fazlaca ayrıntı veren İbn Battûta'nın (ö. 770/1368-1369) seyahatinin bazı kesitleri üzerinde hususiyetle durulmuştur. İkinci bölümde ise Mudurnulu âlimlerin Arap diline dair eserlerine ve mezkûr dilcilerin hayatlarına dair

¹ Bu âlim ve eserleri hakkında yapılan tezlere çalışmamızda değinilmiş, ayrıca eserler hakkında verilen referanslarda araştırmacıların tahkik ettikleri nüshalar kullanılmıştır.

² Hayatı hakkında bk. Abdullah Kızılcık, "Bolevî İsâ Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları 2020), Ek 1/202-203.

bilgilere yer verilirken eserlerinin temel özellikleri yapılan nakiller üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu deskriptif/tasvîrî çalışmanın, Bolu'nun ilim ve kültür hayatına katkı sunarak Mudurnu'nun bilinmeyen bazı yönlerine dikkat çekmesi, ayrıca Osmanlı Arap diltciği alanında çalışma yapanlara faydalı olması ümit edilmektedir.

1. Mudurnu'ya Genel Bir Bakış

Bu başlık altında, bulunduğu konumun ve Osmanlı'ya ilk katılan muhitlerden biri olmasının Mudurnu'nun ilmî hayatına tesirleri üzerinde durulacaktır. Çünkü Bolu'nun diğer ilçelerine nispetle Mudurnu'dan daha fazla dilcinin yetişmesinin Mudurnu'nun tarihî ve coğrafi konumuyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

1.1. Osmanlı Öncesi Mudurnu

Bolu'nun³ resmi verilere göre 18000 civarında nüfusa sahip bir ilçesi olan Mudurnu kökleri çok eskiye dayanan bir yerleşim yeridir. Adının Anadolu'nun en eski halklarından olan Luvilerin dilinden geldiği ve bu kelimenin kökünü oluşturan “Modra” sözcüğünün Luvilerin dilinde “ana tanrıçanın eşi” anlamında olduğuna dair bilgiler mevcuttur. İsmi zamanla Modraneia, Moderna, Modrene ve Mudurnu gibi değişikliklere uğrayarak bu günkü halini aldığı ifade edilmektedir.⁴ Bir diğer iddia, ismin Bizans döneminde buradaki küçük kalenin hâkimi olan tekfurun kızı Moderna'dan dönüştüğü şeklindedir.⁵

Mudurnu; Ankara, Bolu ve Adapazarı'ndan gelen yolların kesiştiği lokasyona yakın bir yerde Mudurnu Çayı'nın iki yanına kurulmuştur. Mudurnu'nun da içinde yer aldığı Bolu topraklarında iz bırakan en eski kültürün Frigler olduğu sanılmaktadır. Helenistik dönemde

³ Eski adı Bithynion olan Bolu'da yaşayan en kadim krallığın Masa Krallığı olduğu, bundan sonra muntıkada Hititler'in hâkimiyet kurduğu, müteakiben Bebrykler, Mariandynler, Kaukonesler, Thyneler, Paphlagonlar, Frigler ve Lydialılar'ın bu civarda yerleştikleri söylenmektedir. MÖ 546'da bölgede başlayan Pers hâkimiyeti ise 213 yıl sürmüştür. Ancak adı geçen bu krallık ve toplulukların Bolu'da yerleşik bir hayat sürüp sürmedikleri net değildir. Bu günkü Bolu şehrini kuranların ise Bithynler olduğu, Kral Ziaelas'ın (MÖ 255-235) şehri kurduğu ve MÖ 74 yılında Bolu'da Roma İmparatorluğu döneminin başladığı ilgili kaynaklarda nakledilmektedir. Bu bilgiler ve detayları için bk. Selman Soydemir, *Bir Şehrin Aynası Bolu* (Bolu: Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, 2016), 5-7. Ayrıca bk. Cengiz Orhonlu, “Bolu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 276; Akın Timur, Merve Çelik, “Bolu Müzesi'nden Bir Grup Roma Dönemi Korinth Başlığı”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 41 (Mart 2019), 122.

Bolu'nun Müslümanların eline geçmesi Köseadağ savaşıdan sonra Türkmen boylarının buraya yerleşmesiyle gerçekleşmiş ve 1320 yılı civarında Osmanlı komutanlarından Konuralp Bolu'yu Osmanlı devletine katmıştır. Bu tarihî süreçte konumuzla doğrudan alakalı olan kısım işte bu dönemdir. Zira bu dönem itibarıyla Osmanlı'nın tüm şehirlerinde görüldüğü üzere Bolu'da 1382'de imar faaliyetleri başlamış ve şehrin en merkezi yerinde Sultan Yıldırım Bayezid Han (ö. 1389/1403) tarafından içerisinde medresenin de bulunduğu bir külliye inşa edilmiştir. Detaylar için bk. Soydemir, *Bir Şehrin Aynası Bolu*, 11-12, 26.

⁴ “Geçmişten Günümüze Ve Geleceğe Doğru Mudurnu”, *mudurnulularderneği.org* (Erişim 4 Mart 2021).

⁵ Bkz. Mehmet Fatih Müderrisoğlu, “Erken Osmanlı Döneminde Bir Şehzade Yerleşimi Mudurnu”, *Mudurnulular Derneği Bülteni*, 3 (Haziran 2008), 10-11.

Bithynia sınırları içinde gösterilen bölge daha sonra sırasıyla Roma, Bizans ve Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.⁶

1.2. Osmanlı Döneminde Mudurnu

Osmanlı öncesi dönemde orta ölçekli bir ticaret ve zanaat merkezi olan Mudurnu tarihî İpek Yolu üzerinde bulunmaktadır. Şehrin bu konumu ve daha önce de ifade edildiği üzere birkaç şehri birbirine bağlayan bir güzergâh üzerinde bulunması Mudurnu'ya devletler nazarında itibar kazandırmış olmalıdır. Zira Mudurnu Osmanlı'nın ilk fethettiği beldelerden birisi olmuş, fetih 1307 tarihinde Osman Gazi'nin komutanlarından biri olan Samsa Çavuş önderliğinde gerçekleştirilmiştir.⁷ Bu yüzyılın sonlarında da belde bir şehzade şehri haline gelmiş, Yıldırım lakabıyla bilinen Şehzade Bayezid Bolu ve Mudurnu'nun idaresini üstlenmiştir.⁸

Osmanlı'nın ilk yüzyılında Mudurnu ve civarı hakkında ulaşabildiğimiz en eski ve birinci elden bilgiler İbn Battûta'nın (ö. 770/1368-1369) seyahatnamesinde geçmektedir. Mudurnu'ya ek olarak Osmanlı'nın yeni fethettiği diğer beldelerle de doğrudan ilişkili olması hasebiyle bu bilgiler üzerinde durulmaya değerdir. Ancak burada konumuzla doğrudan ilgili olması yönüyle seyahatin sadece Mudurnu civarında olan kesitine temas edilmesi faydalı görülmüştür.

İbn Battûta ve yanındakiler Bursa ve Kestel üzerinden geçerek Mekece civarına ulaşmışlar, Sakarya nehrini geçerken yaşadıkları boğulma tehlikesinin ardından onun "Kâviye" şeklinde ifade ettiği Geyve'ye gelip burada bir Ahî tekkesine konuk olmuşlardır. Ancak ne oradakiler Arapça anlayabilmektedir ne de seyyah ve yanındakiler Türkçe olarak dertlerini anlatabilmektedirler. İbn Battûta, kendilerine Arapça biliyor diyerek getirilen ve fakih (muhtemelen hoca-molla anlamında kullanılan fakı kelimesini kastediyor) dedikleri bir zatın da yanındakilerle Farsça konuştuğunu söylemektedir. Bu fakih kendileriyle anlaşamayınca yanındaki gence şöyle bir mazeret beyan etmiştir: "Îşân Arabî köhne mîgûyend ve men Arabî nû mîdânem / Onlar eski Arapça konuşuyorlar ben ise yeni Arapça biliyorum!"⁹ Bu zatın Arapça konuşamamasına rağmen yanındakilerle Farsça irtibata geçmesi ilginç bir ayrıntı olarak kaydedilmelidir.

İbn Battûta ve heyeti buradan Yenice'ye¹⁰ geldiklerinde bir fakire "Bu, Ahî tekkesi mi?" diye sormuşlar, fakir onlara "neam" şeklinde cevap vermiştir. Arapça bilen birini bulduklarını sanarak sevinip adamın peşinden gitmişlerdir ancak sohbeti derinleştirmek istediklerinde adamın bildiği tek Arapça kelimenin bu olduğunu anlayarak hayal kırıklığına

⁶ Bk. Müderrisoğlu, "Erken Osmanlı Döneminde Bir Şehzade Yerleşimi Mudurnu", 10-11.

⁷ Müderrisoğlu, "Erken Osmanlı Döneminde Bir Şehzade Yerleşimi Mudurnu", 11.

⁸ Müderrisoğlu, "Erken Osmanlı Döneminde Bir Şehzade Yerleşimi Mudurnu", 11; Güray Önal, "Yıldırım Bayezid Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/529.

⁹ *Rihletü İbn Batûda Tuhfetü'n-nüzzâr fi garâibi'l-emsâr ve 'acâibü'l-esfâr*, thk. ve nşr. Muhammed Abdülmün'im el-Uryan- Mustafa el-Kassâs (Beyrut: Dâru lhyâi'l-'Ulûm, 1407/1987), 317.

¹⁰ Burası Osmanlı döneminde Yenice-i Taraklu olarak bilinen Nahiye olmalıdır bk. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları* (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017), 811.

uğramışlardır. Bu tekkede onlara hizmet eden bir öğrenci vardır ancak o da Arapça konuşmamaktadır.¹¹

Daha sonra buradan Göynük'e gitmişler, Göynük'ten de karlı bir gecede Mudurnu'ya ulaşmaya çalışmışlardır. Ancak kendilerine eşlik eden rehber yolun en çetrefilli yerinde onları terketmiş, İbn Battûta bunun üzerine risk alarak arkadaşlarını bırakıp yardım alabileceği bir eve sığınmıştır ki bu ev de bir zâviyedir. Kapıyı açan şeyh Arapça konuşmamaktadır. Ancak içerden çıkan başka bir zat İbn Battûta'nın daha önceden tanıştığı birisidir ve onların yardımıyla dağda kalan arkadaşlarını da alarak tekkeye geri gelmişlerdir.

Cuma'ya denk gelen bu gecede köylüler toplanmış, yanlarında getirdikleri yemeklerin yenildiği ve zikrullâhın eşlik ettiği bu gecenin sabahında dinlenmiş olarak Cuma vakti Mudurnu'ya geçmişlerdir. Yine bir Ahî tekkesinde konuk olmuşlar ancak oradaki kalabalık nedeniyle atlarını bağlayacak bir ahır bulamamışlardır. Burada karşılaştıkları ve Arapça konuşabilen bir hacıdan yardım istemişler, hacı buradaki evlerin alçak olması sebebiyle atları bağlamaya elverişli olmadığını söylemiş, onları çarşıda atları bağlayabilecekleri bir çardağa götürmüştür. Bundan sonraki yolculuklarına ahlakî birçok zaafiyeti olmasına rağmen sırf Arapça bildiği için bu adamla yola devam etmeye karar vermişlerdir.¹²

Tüm bunlar Türkler'in Arapça konuşma noktasında bugün olduğu gibi o günlerde de sıkıntı yaşadıklarına, bunun yanında Arapça bilen kişi sayısının oldukça az olduğuna işaret etmektedir.

İbn Battûta'dan aktarılan bilgiler Mudurnu ve çevresinde o dönemde Ahî tekkelerinin ve zaviyelerin ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu da göstermektedir. Nitekim Fahreddin-i Rûmî el-Mudurnî (ö. ?), Davud-i Halvetî (ö. 913/1507), Şaban en-Nakşibendî (ö. 1003/1594), Osman en-Nakşibendî (ö. 1200/1785), Sükûnî Mehmed Efendi (ö. 1103/1691) gibi mutasavvıfların Mudurnu'ya aidiyetleri maruftur.¹³ Örneğin Davud-i Halvetî *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk* adlı eserinin sonunda Mudurnulu hemşerilerine dua etmektedir.¹⁴ 17. yy. ortalarından Mudurnu'ya uğrayan Evliya Çelebi'nin buradaki zaviyelerden bahsetmesi,¹⁵ yine 1310/1892-1893 tarihli Kastamonu Vilayeti Salnamesi'nde Mudurnu'da medfun şeyhlere işaret edilmesi sadece kuruluş aşamasında değil daha sonra da muhitte tasavvufî kültürün mevcudiyetini sürdürdüğünün işaretleridir.¹⁶

Şunu da ifade etmek gerekir ki Ahî tekkelerinin o dönemde Anadolu'nun hemen her yerinde kurulmuş olması tesadüf değildir. Zira 1200'lü yıllarda Anadolu'ya giren Ahîlik

¹¹ İbn Battûta, *Rihletü İbn Battûta Tuhfetü'n-nüzzâr fî garâibi'l-emsâr ve 'acâibü'l-esfâr*, 318.

¹² Tüm bu aktarılanlar için bk. İbn Battûta, *Rihletü İbn Battûta Tuhfetü'n-nüzzâr fî garâibi'l-emsâr ve 'acâibü'l-esfâr*, 317-318.

¹³ Bu şeyhlerin hayatları hakkında bk. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Ali Fikri Yavuz, İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, ts.), 1/86, 1/95, 1/72, 1/210, 1/184.

¹⁴ Abdülmecit İslamoğlu, "Mudurnulu Dâvûd-ı Halvetî ve Gülşen-i Tevhîd u Tahkîk Adlı Eserindeki Dil ve İfade Özellikleri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 10/ 24 (2009), 42.

¹⁵ Müderrisoğlu, "Erken Osmanlı Döneminde Bir Şehzade Yerleşimi Mudurnu", 11

¹⁶ *Osmanlı Devri Kastamonu Vilâyeti Salnamelerinde Bolu Sancağı*, haz. Güray Önal (Bolu: Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, 2011), 2/279.

teşkilatının Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda büyük rol oynadığı hatta ilk Osmanlı padişahlarının ve vezirlerinin çoğunun ahî teşkilâtına mensup olduğu bilinmektedir.¹⁷ Çünkü Ahîlik Arap kültüründeki Fütüvvet'in bir devamı niteliğinde olsa da Anadolu'daki alplık anlayışı ve tasavvuf kültürüyle farklı bir yapıya bürünmüş; Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen göçebe toplulukların şehir hayatına adaptasyonları, sanat öğrenmeleri ve Anadolu'daki diğer esnaf gruplarıyla rekabet edebilmeleri noktasında önemli bir kurum haline gelmiştir.¹⁸ Ayrıca İbn Battûta'nın seyahati esnasında her ihtiyacını bu tekkelerde gidermesi, burada gördüğü güzel hasletler yeni devletin temellerinin kardeşlik ve yardımseverlik gibi kavramların etrafında şekilleneceğini de ihsas ettirmiştir.¹⁹ Bu bağlamda Osmanlı devletinin kuruluş aşamasında nasıl bir dîni ve sosyal yapıya sahip olduğunun -başta Arap dünyası olmak üzere- birçok coğrafyaya aktarılmasında İbn Battûta gibi bir gezginin seyahatnamesinin önemli bir rol oynamış olabileceğini söylemek herhalde realiteye ters düşmeyecektir. Ancak tek başına bu yapıların yeterli olmadığı düşüncesi de siyasi iradeyi farklı adımlar atmaya yönlendirmiş olmalı ki bu dönemden sonra medreseler inşa edilmeye başlanmıştır. Zira Osmanlılar'da yeni fethedilen beldelerde medrese inşası bir gelenek halini almıştır. Çünkü medrese, eğitim yanında İslâm dini ve kültürünün yaygınlaşması, devlet-aydın-halk uzlaşması ve yönetimin toplumlara benimsetilmesi gibi işlevlere de sahiptir.²⁰

Bu çerçevede Mudurnu'da medrese eğitiminin varlığı maruftur. Mesela Yıldırım Bayezid şehzadelik döneminde 184/1382'de ya da buna çok yakın bir tarihte burada içinde medrese de bulunan ve Yıldırım Bayezid külliyesi olarak bilinen yapıyı inşa ettirmiştir. Külliye bünyesindeki hamamın kapısı üzerine yazılan vakfiyede elde edilecek gelirden Mudurnu beldesindeki âlim, fakih ve hafızlara pay ayrılacağı ifade edilmiştir. Bu medresede görev yapan âlimler arasında Muslihiddin Mustafa el-Kestelî (ö. 901/1496), Eğri Abdi (ö. 940/1533) ve Ataullah Efendi (ö. 979/1571) gibi zatlar vardır.²¹ Ayverdi, hamam vakfiyesinin 784/1382-1383 tarihli olduğu ve dolayısıyla imaretin mevkuftan önce yapılmış olması gerekeceğinden medresenin inşasının bundan daha önce olması ihtimaline dikkat çekerken²² benzer gerekçelerle Baltacı, bu medresenin yapılış tarihinin 776/1374 civarlarında olabileceğini söylemiştir.²³

Bu tarih üzerinde özellikle durmamızın nedeni Mudurnu'da medrese eğitiminin ne kadar erken bir tarihte başladığına vurgu yapmaktır. Şöyle ki Osmanlı'da kuruluş aşamasında eğitim cami ve mescitlerde yapılıyorken ilk medrese Orhan Bey zamanında

¹⁷ Adnan Mahiroğulları, "Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı Ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri", Journal of Social Policy Conferences, 0 / 54 (Ocak 2011), 143; Ziya Kazıcı, "Ahîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1988), 1/540, 541.

¹⁸ Mahiroğulları, "Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik", 141-142.

¹⁹ Nitekim tekkelerin temel görevleri arasında zorda kalanlara yardım etmek, misafir ağırlamak gibi hayır işleri bulunmaktadır. Detay için bk. Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler* (İstanbul: Dergah Yayınları 1999), 52-53.

²⁰ Mehmet İpşirli, "Medrese- Osmanlı Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/328.

²¹ Önal, "Yıldırım Bayezid Külliyesi", 43/529-531.

²² Ekrem Hakkı Ayverdi, "Mudurnu'da Yıldırım Bayezid Manzumesi", *Vakıflar Dergisi*, 5 (1962), 85.

²³ Cahit Baltacı, *XV-XVI. Yüzyılda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2005), 1/258-259.

731/1330 ya da 731/1331 tarihinde İznik'te tesis edilmiştir.²⁴ Bu evveliyetin hemen hemen 40-50 yıl sonrasında Mudurnu'da bir medresenin inşası ve bu medresenin Bolu merkezde 1391'de kurulan Yıldırım Bayezid medresesinden de eski olması dikkat çekicidir.²⁵

Arşiv belgelerinden ulaşılabildiği kadarıyla Mudurnu'da Toman Bey Medresesi adında bir medrese daha mevcuttur ve önceki müderrisin vefatıyla buraya 1131/1773-1774 tarihinde Yıldırım Bayezid Medresesi Müderrisi Hasan Efendi atanmıştır.²⁶ Yine İmaret Mahallesi'nde Molla Hasan Medresesi bulunmakta olup buraya da 1187/1774 senesinde Abdülkerim Efendi müderris tayin edilmiştir.²⁷

Tüm bunlara bakarak Mudurnu'nun ilim ve irfan açısından canlı bir muhit olma özelliği taşıdığını söylemek imkân dâhilindedir. Bunda şehrin coğrafi açıdan birkaç büyük şehri birbirine bağlayan işlek bir yol üzerinde bulunmasının, Osmanlı'nın ilk yerleşmesine nispeten yakın ve ilk fethedilen beldelerden biri olmasının ve erken dönemde Ahî tekkelerinin burada aktif rol almasının tesirlerini değerlendirmek mümkündür. Bu canlılık Mudurnu'dan yetişen âlimlerin ve şeyhlerin çoğalmasında da etkili olmuş gibi görünmektedir. Nitekim bizim Mudurnulu Arap dilcileri üzerinde çalışmamızın nedeni bu kemiyettir.

Bu malumattan sonra Mudurnî nisbesi taşımalarının yanında Arap diline dair eseri bulunan müelliflere ve eserlerinin incelenmesine geçilecektir.

2. Mudurnulu Arap Dilcileri ve Eserleri

Bu başlık altında gerek yazma eser kütüphanelerinde gerekse biyografi ve bibliyografi eserlerinde yapılan taramalar sonucunda isimlerine ulaşılan Mudurnulu müellifler ve Arap diline dair eserleri ele alınacaktır. Bununla birlikte ifade edilmelidir ki bu müelliflerin Arap dili dışında herhangi bir eser verdikleri tespit edilmiş değildir. Ancak Mudurnu'daki sûfi yapının müelliflerin na'tlarında ve na't şerhlerinde kendini ortaya koyduğu görülmektedir.

2.1. Ramazan Mehmed (Muhammed) el-Mudurnî

Bu şahsa²⁸ ait elimizdeki tek eser Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 5356 numarada kayıtlı olan ve Abdulkâhir el-Cürçânî'nin (ö. 471/1078-79) *el-'Avâmilül-mie* adlı eseri üzerine yazdığı altmış dokuz varaklık şerhtir. Bu şerhe herhangi bir tarih kaydı düşülmediği için müellifin ne zaman yaşadığını tespit edebilmek mümkün değildir. Diğer yandan eserinde referans gösterdiği şahıs ve kitapların azlığı da yaşadığı zamanla ilgili

²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 1; Baltacı, *XV-XVI. Yüzyılda Osmanlı Medreseleri*, 1/72. Fahri Unan. "Medreseler Ve Osmanlı Merkezî Yönetimi", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5 / 9 (Şubat 2004), 1.

²⁵ Baltacı, *XV-XVI. Yüzyılda Osmanlı Medreseleri*, 2/861.

²⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), *İbnülemin Vakıf* [İE.EV]. No. 55. Gömlek No. 6090.

²⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Mustafa III* [AE.SMST.III]. No. 138, Gömlek No. 10891.

²⁸ Müellifin ismi muhtemelen Ramazan b. Mehmed ya da Muhammed şeklindedir. Elimizde bulunan tek nüshada Ramazan kelimesinin sonundaki "ن" harfinin yazılış şekli orada sanki bir "ان" kelimesi olduğu izlenimini uyandıracak şekilde kapalıdır. Ancak bundan emin olamadığımız için yeni bir bilgiye ulaşana kadar ismi "Ramazan Mehmed (Muhammed)" şeklinde yazmayı tercih ediyoruz.

tahminde bulunmamızı zorlaştırmaktadır. Bu noktada istinbat edebileceğimiz tek bilgi eserde alıntı yapılan isimlerden zamanımıza en yakın olanının Nükrekar Ebu Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Muhammed (ö. 776/1375) olmasından dolayı müellifin en azından 1375'ten sonraki bir tarihte ya da o dönemlerde yaşadığıdır. Yine bu şerhin *Avâmil-i 'Atik* üzerine oluşunun müellifin yaşadığı tarihte *Avâmi-i Birgivî*'nin (ö. 981/1573) henüz yazılmadığı ya da şöhret bulmadığı şeklinde değerlendirilmesi mümkündür. Dolayısıyla bu âlimin 14. ya da 15. yüzyıllarda yaşamış olması kuvvetle muhtemeldir.

Müellif eserine, âdet olduğu üzere şerh, ref, nasb, hafd gibi ifadeleri kullandığı bir berâat-i istihlâl ile başlamıştır. Bunun ardından eseri neden kaleme aldığını aktardığı şu mukaddime gelmektedir:²⁹

“Cenab-ı Allah'ın ihsanını uman, fakir ve miskinlerin muhibbi ve onların ayaklarının turabı zayıf ve nahif kul Ramazan Muhammed el-Mudurnî -Allah Teâla günahlarını affetsin, ayıplarını örtsün, geldiğinde ölümün zorluklarından, yaşarken de hayatın zorluklarından onu muhafaza eylesin- der ki: Tahsil esnasında gönlüme Mevlâ Allâme Abdulkâhîr b. Abdurrahman el-Cürçânî'ye -Allah Teâla onu affıyla nimetlendirsün ve cennetlerinden birinde iskân eylesin- ait olan *el-'Avâmil* adlı eseri şerh etme arzusu düşmüştü. İşte bu nedenle, ilim tahsil edenlerin ve Arapça öğrenmeye yeni başlayanların i'râb bilgilerine ve maksatlarına kolaylıkla ulaşabilecekleri bir şerh kaleme aldım. Muhakkak ki Allah kendisine yönelenlerin en hayırlısı ve icabet edenlerin en cömertidir... O bana kâfidir ve ne güzel vekildir.”

Bu pasajda geçen: “İşte bu nedenle, ilim tahsil edenlerin ve Arapça öğrenmeye yeni başlayanların irab bilgilerine ve maksatlarına kolaylıkla ulaşabilecekleri bir şerh kaleme aldım.” ifadeleri onun müderris olduğunu göstermektedir.

Yine mukaddimede geçen i'râb vurgusunun şerhin geneline bariz bir şekilde hâkim olduğu, bu bağlamda eserde zaman zaman dilciler arasındaki ihtilaflara ve nahiv mantığı açısından ilgi çekici ayrıntılara girildiği görülmektedir. Bunlara birkaç örnek vermek istiyoruz:

“‘فَطْ’ kelimesinin mebniliği iki harfin manasını tazammun etmesinden dolayıdır. Bu harfler ‘مذ’ ve ‘حتى’ harfleridir. Sen ‘مارأيتَه فَطْ’ dediğinde sanki ‘مارأيتَه مذ خلقني الله حتى الآن’ demiş oluyorsun. Ve bu kelimedede birçok vecih vardır:

1. Fethu'l-gâf ve dammu't-tâ bi't-teşdid: “فَطْ”. Fasih lugatta böyle kullanılır.
2. Dammu'l-gâf ve't-tâ ve teşdidü't-tâ: “فَطْ”
3. Fethu'l-gâf ve dammu't-tâ bi't-tahfif: “فَطْ”
4. Bi dammi'l-gâf ve bi tahfifi't-tâ: “فَطْ”
5. Bi fethi'l-gâf ve sükûni't-tâ: “فَطْ”.³⁰

Müellifin “harf” kelimesiyle ilgili yaptığı etimolojik tahlil ise şöyledir:

“Harf taraf demektir. Harfler başka kelimelerle birleştiklerinde bir anlam ifade ettikleri için bir şeyin uç kısmı, parçası şeklinde düşünölmüş ve bu yüzden taraf

²⁹ Bk. Ramazan Mehmed el-Mudurnî, *Şerhu 'Avâmil-i'l-mie* (Çorum: Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 5356), 1b.

³⁰ Ramazan Mehmed el-Mudurnî, *Şerhu 'Avâmil-i'l-mie*, 9a.

anlamına gelen bu isimle tesmiye edilmiştir. Harf-i cerler ise fiilin manasını fiili takip eden lafza doğru çektikleri için “cer harfi” şeklinde adlandırılmışlardır.”³¹

Şârih, kase m harfleri hakkında da dikkat çeken ayrıntılara girmekte ve bu harfler arasındaki asıl-fer’ ilişkisine değinerek bir tertibe gitmektedir. Buna göre kase m harflerinin aslı “bâ”dır. Zira kase mde aslî harf “bâ” olduğu için kase m fiili olan “أقسم” ile sadece bu harf kullanılır. “Vâv” ise “bâ” harfine benzerliği sebebiyle ondan bedel olarak gelir. Bu benzerlik maddî ve manevî olmak üzere iki sebebe dayanmaktadır. Şöyle ki her ikisinin de dudak harfi olması maddî anlamda, “vav” harfinde cem etme, “ba” harfinde ilsâk manasının olması da manevî anlamda bu harflerin çok yakın olduklarını göstermektedir. Zira cem’ ve ilsâk bir araya getirme mânasını ihtiva etmeleri yönüyle asıl itibariyle aynı şeye işaret etmektedirler.

“Tâ” harfinin kase m harfi olarak kullanımı da “vâv” harfi ile olan yakınlığı dolayısıyladır ve “vâv”dan bedel olarak kase m harfleri arasında yer almaktadır. Zira “تراث” ve “تجاه” kelimelerinde olduğu gibi “tâ” harfinin “vâv” yerine geldiği örnekler vardır. “Vav” ile “tâ” harfinin kullanımındaki fark ise “tâ”nın sadece lafzatullâh ile kullanılmasındadır.³²

Burada dikkat çeken bir husus şârihin verdiği bilgilerin kaynağına işaret etmiyor olmasıdır.

Eserde sıklıkla dilciler arasındaki tartışmalara değinilmektedir. Bu tartışmalardan biri harf-i tarif ile ilgili olup şârih burada detaylı ve çok yönlü bir tetkike yer vermekte ve şöyle demektedir:

“Sibeveyhi’ye göre harf-i tarif ‘lâm’dır. Hemze sakin ile başlanmaması için bunun başına getirilmiştir. O hemze de aslen kesreli iken kesret-i isti’ Malden dolayı fethalı okunmuştur. Tenkîr ve ta’rîf birbirinin zıddıdır. Tenkîr harfi ‘nûn’ olduğuna mukabil ta’rîf harfi de tek harf olmalıdır ki bu ‘lâm’ harfidir. Ayrıca marifelik nekrelîğe tercih edildiği için ta’rîf harfi başa tenkîr harfi sona getirilmiştir. Diğer yandan zıtlığın ifadesi olmak üzere bunlardan biri başta biri sonda yazılmıştır.

Halil b. Ahmed’e göre ise marifelik eki ‘hel’de olduğu gibi (iki harften oluşan) ‘el’ takısıdır. Bu kat’ hemzesi kesret-i istimalden dolayı hafzedilmiştir.

Müberred ise fethalı hemzenin tek başına tarif harfi olduğunu, ‘lam’ın buna istifham hemzesiyle karışmaması için eklendiğini söylemiştir.³³

Müellif eserinde çoğunlukla âyetlerden ve şiirlerden istişhâd etmektedir. Yanı sıra istişhâd ettiği şiirlerin de i’râbını yaptığına bazen de bunların mânalarını verdiği şahit olunmaktadır.³⁴ Bu tür eserlerde müelliflerin şiirleri genelde istişhâd için kullandıkları vakîdir. Ancak Ramazan Mehmed el-Mudurnî’nin bu şiirlerin de i’râbını yapması okuyucu açısından son derece yararlıdır.

³¹ Ramazan Mehmed el-Mudurnî, *Şerhu ‘Avâmili’l-mie*, 9a.

³² Ramazan Mehmed el-Mudurnî, *Şerhu ‘Avâmili’l-mie*, 25a.

³³ Bk. Ramazan Mehmed el-Mudurnî, *Şerhu ‘Avâmili’l-mie*, 42a.

³⁴ Bk. Ramazan Mehmed el-Mudurnî, *Şerhu ‘Avâmili’l-mie*, 17a, 32b.

Eserin bir diğer özelliği müellifin zaman zaman "kâide" şeklinde başlıklar açıp ele aldığı konuyla ilgili genel kurallara değiniyor olmasıdır.³⁵

Eserin kapak kısmına bibliyografya kitaplarında böyle bir esere rastlanmadığı şeklinde Osmanlı Türkçesi'yle bir kayıt düşülmüştür ki biz de bu eserin ya da müellifinin ismine herhangi bir kaynakta rastlayamadığımızı ifade etmek istiyoruz. Ayrıca eserin Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'ndeki nüshasından başka bir nüshasına ulaşılammıştır.

2.2. Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî

Bu zât (1136/1723'te hayatta) *Verdetü'l-melîh fî şerhi Bürdeti'l-medîh* adlı *Kasîde-i Bürde* şerhinin müellifidir. Bursalı Mehmed Tahir (ö. 1861/1925) meşhur çalışması *Osmanlı Müellifleri*'nde bir cümleyle bu eserden bahsederken müellifin Mudurnu'da yetişen âlimlerden olduğunu söylemekle iktifa etmektedir.³⁶

Eserine iki varaklık bir mukaddimeyle başlayan şârih burada kasidenin sahibi Şerefüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Said el-Bûsîrî'ye (ö. 695/1296) övgülerde bulunmakta, onun bu kasidesini İmâm Merzûkî'nin *Şerhu'l-Hamâse*'sine benzetmekte ve bu şerhin *Hamâse* şerhlerinin en mükemmeli olduğuna vurgu yapmaktadır.³⁷

Müellif daha sonra *Verdetü'l-melîh fî şerhi Bürdeti'l-medîh* şeklinde isimlendirdiği bu şerhin bir benzerinin daha önce yapılmadığı, insan gözünün onun gibisini görmediğini ifade ederek çalışmasını övmektedir ancak her eserde hatalar bulunabileceğini cümlelerine ekleyerek eseri okuyanları hataları düzeltmeye ve insafli olmaya davet etmektedir. Bu bağlamda eseri okuyanların İbnü'l-Esîr'in (ö. 637/1239) *el-Meselü's-sâir* adlı eserinde geçen:

"ليس الفاضل من لا يغلط بل الفاضل من يعد غلظه"

Fazilet sahibi insan hatası olmayan kişi değildir. Bilakis hatası az olandır.

şeklindeki sözleri göz önünde bulundurmaları gerektiğine dikkat çekmektedir.³⁸

Müellif şerhine kasidenin söyleniş sebebi ve meşhur oluşu hakkında bir başlıkla girmiştir. Ancak kasidenin çok yaygın oluşunun bu malumata gereksinim bırakmadığını düşündüğü için bu başlığın altını doldurmamıştır. Bununla birlikte eserin hâmişinde kasidenin nasıl yazıldığı ve nasıl yaygınlaştığıyla alakalı uzunca bir nakil mevcuttur. Bu nakle göre şâir olayı şöyle anlatmaktadır:

"Vücutumun yarısına felç gelmişti. Aklıma Hz. Peygamberi öven bir kaside yazıp bununla Cenâb-ı Allâh'tan şifa istemek geldi. Kasideyi yazdım sonra uyudum. Rüyamda Hz. Peygamberi gördüm. Bana mübarek eliyle dokundu ve o anda iyileşiverdim. Sabah evimden çıktığımda baktım ki fukarâdan biri benden "E min

³⁵ Bk. Ramazan Mehmed el-Mudurnî, *Şerhu 'Avâmili'l-mie*, 28a, 44b.

³⁶ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz- İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, ts), I/ 185.

³⁷ Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî, *Verdetü'l-melîh fî şerhi Bürdeti'l-medîh* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi Bölümü, 2164, 1b - 92a), 1b.

³⁸ Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî, *Verdetü'l-melîh* (Atıf Efendi Bölümü, 2164), 1b.

tezekkürî cîrân.."sözleriyle başlayan kasideyi okumamı istiyor. Hayretler içinde kaldım. Çünkü ben bu kasideden kimseye bahsetmemiştim. Sonra o fakir bana dedi ki: 'Vallahi ben seni o kasideyi Rasûlullâh'a okurken duydum. Sen onu okurken o, ağacın dalları gibi sallanıyordu.' Ben de kasideyi o fakire verdim. Sonra bu haber yayıldı gitti.³⁹"

Daha sonra şârih, nâzımın medh-ü senâdan önce teğazzül ve teşbîb olarak isimlendirilen ve ayrılığın ve aşkın acısından bahsedilen bir bölümle sözlerine girdiğini ve bunun ediplerin bir âdeti olduğunu söyleyerek şerhe geçiş yapmaktadır.

Mudurnî'nin şerhinde kullandığı yöntem bakıldığında onun ilk önce beyitlerde geçen kelimelerin lafzî özellikleri ve i'râbı üzerinde durduğu, daha sonra da bunların tasavvufî yönüne değindiği görülmektedir. Mudurnî diğer beyte geçmeden önce de ilgili beytin mânasını vermektedir.

Şârih, "فما لعينيك إن قلت اكفنا همنا" beytinin şerhinde, Gazâlî'nin *İhyâ* adlı eserinin sonlarında geçen "Müfrit âşıkların sözlerinden insan zevk alır ancak bu sözler itibar edilmez." mânasındaki ifadeleri kendi görüşünü temellendirmek için kullanmaktadır. Zira Mudurnî bu beyitte Bûsîrî'nin "Gözlerine ne oldu ki, 'dur ağlama' desen coşar, Kalbin de 'kendine gel!' dedikçe kendinden geçer..." derken aslında bir aşğın diliyle hitap ettiğine vurgu yapmakta ve bunların karşılıklı bir konuşmadan öte bir irade beyanı, bir talep olduğunu söylemektedir.⁴⁰ Bu beytin şerhinde görüldüğü üzere Mudurnî özellikle tasavvuf içerikli aşk gibi temalar üzerinde daha çok durmakta ve böyle yerlerde secili ifadeler de kullanmaktadır. Bunlardan birisi şöyledir:

"والشيء إذا ظهر بالآثار وبهر كنار على منار كيف يمكن كتمه بالإنكار"⁴¹

Bir şey âlametleriyle görünür olup fenerdeki ışık gibi parlayınca onu inkâr ederek gizlemek nasıl mümkün olur?

Mudurnî şerhinde yeri geldikçe hâl erbabı dediği şahısların şiirlerini mânanın daha iyi anlaşılması için istishâd etmektedir. Bu anlamda onun zaman zaman şiiri şiirle anlamlandırmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Mesela "Aşkın ateş ve elemi yanaklarına bahar çiçekleri gibi sarı ve al çizgileri çekmişken sen nasıl hâlâ bu aşkı inkâr etmekte sin " anlamındaki yedinci beytin tercümesinde Mudurnî erbab-ı hâlden birisi olarak tavsif ettiği şairin:⁴²

"كتمتُ هواه برهة فوشني به / عليّ شُجوني واصفراري وعبرتي

خفيثٌ نحولا عن عيون عواندي/ فدلهم أنيني عليّ وزفرتي"⁴³

³⁹ Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî, *Verdetü'l-melîh* (Atif Efendi Bölümü, 2164), 1b. hamîşe düşülmüş nottan naklen.

⁴⁰ Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî, *Verdetü'l-melîh* (Atif Efendi Bölümü, 2164), 1b.

⁴¹ Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî, *Verdetü'l-melîh* (Atif Efendi Bölümü, 2164), 5b. Bu ifadeleri: O aşık, göz yaşları dökerken ve kalbi yanarken aşkın gizli kalacağını mı zanneder? beytinin şerhinde kullanmıştır.

⁴² Bu şair tespitimize göre Âmir b. Âmir el-Basrî (ö. ?) olup ilgili beyitler kasidesinin "tevhid" bölümünde geçmektedir bk. *Tâiyyetü Amir b. Amir el-Basrî*, nşr. Abdulkâdir el-Mağribî (Dımaşk: el-Ma'hedü'l-Fransî, 1367/1948), 26-27.

⁴³ Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî, *Verdetü'l-melîh* (Atif Efendi Bölümü, 2164), 5b.

Bir müddet aşkımlı sakladım kalbimde lakin

Hüznüm, yüzümdeki solgunluk ve gözyaşlarım onu insanlara aşıkâr etti.

Beni ziyarete gelenlerden gizledim onu ama ne fayda!

İnleyişim ve hıçkırıklarım beni ele verdi.

şeklindeki dizelerini kullanmış ve Bûsirî'nin beytini başka bir beyitle istişhâd etmeye çalışmıştır.

Tüm bu özelliklerine istinaden üzerinde henüz bir çalışma yapılmamış olan bu tasavvufî-lugavî şerhin ilim dünyasına kazandırılmasının faydadan hâli olmayacağı burada ifade edilmelidir.

2.3. el-Hâc İsmail en-Nâsîh el-Mudurnî

Bu şahıs Ayasofya şeyhlerinden⁴⁴ Yasincizâde Osman er-Râsîh'in⁴⁵ (ö.?) icazetli talebesi olup⁴⁶ nisbesinden anlaşıldığı üzere Bolu'nun Mudurnu ilçesine mensuptur. Hayatıyla ilgili elimizdeki sınırlı bilgiler *Fâriku'l-müferrakât fâiku'l-müdakkakât* ismini verdiği telifinin baş kısmında beyan ettiği ismi, nisbesi ve hocasının isminden ibarettir.⁴⁷

Mudurnulu İsmail en-Nâsîh'in ne zaman doğduğu ve ne zaman vefat ettiği şu an için meçhuldür. Ancak 1740 civarında dünyaya geldiği tahmin edilen Osmanlı tarihçisi Şem'dânîzâde Süleyman Efendi (ö. 1193/1779) de yukarıda bahsi geçen Yasincizâde Osman Efendi'nin talebelerindedir.⁴⁸ Bu bilgi ve tarihlerden yola çıkıldığı takdirde Mudurnulu İsmail en-Nâsîh'in 1700'lü yılların ikinci yarısında İstanbul'da olduğunu ve bu şahıstan icazet aldığını söylemek ihtimal dâhilinde olacaktır.

Müellifin adı geçen eseri, aynı anlama geldiği düşünülmeyle beraber kullanım itibarıyla aralarında nüanslar bulunan kelimelere, diğer bir tabirle furûk ilmîne dairdir.⁴⁹ Anlayabildiğimiz kadarıyla müellif terâdüf ya da furûk tartışmasında herhangi bir tarafa

⁴⁴ Burada kastedilen ünvan Ayasofya'da âlim şeyhlerin cuma namazından sonra vaaz etmeleri için tahsis edilmiş bir görev olan Ayasofya kürsü şeyhliğidir. 17. Yy. başlarında uygulanma başlanmış olan bu vazife hakkında bk. Mehmet İpşirli, "Ayasofya Kürsü Şeyhliği", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1991) 4/224.

⁴⁵ Akifzade Amâsî *Kitâbü'l-mecmû'* isimli eserinde Muhammed Nebîh Efendi'den bahsederken onu "Yasincizade Osman Efendi'nin oğlu olarak tanıtır. Mümeyyiz müderrislerin faziletliilerinden ve tedrisle meşgul olanların en faziletliilerindedir." demektedir. Bahsi geçen Yasincizade Osman er-Râsîh Akifzade'nin zikrettiği şahıs olabilir düşüncesini taşıyoruz. İlgili bilgi için bk. Amasyalı Âkif-zâde Abdürrahim, *Kitâbü'l-mecmû' fi'l-meşhûdi ve'l-mesmu'*, trc. Hikmet Özdemir (İstanbul: Özfa Matbaacılık, 1998), 189.

⁴⁶ Müstakimzâde'nin (ö. 1202/1788) on bir Ayasofya şeyhinin terceme-i hallerini verdiği eserde Yasincizâde Osman er-Rasîh Efendi'nin ismi geçmemektedir bk. Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Mecmû'a-i Resâil-i Müstakimzâde* (İstanbul: Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, 1719), 292b-293a.

⁴⁷ Mudurnî, el-Hâc İsmâil en-Nâsîh, *Fâriku'l-müferrakât fâiku'l-müdakkakât* (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 1335/2), 9a-24a.

⁴⁸ "Şem'dânîzâde Süleyman Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/501. (Maddede, yazar yerinde ansiklopedinin adı verilmiştir.)

⁴⁹ Furûk: "Arapça kelimelerin anlam ve kullanım farklarını ifade eden bir terim olup bu farklara dair eserlere verilen ortak bir adıdır." Detaylı bilgi için bk. Hulusi Kılıç, "Furuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/ 222-223.

açıkça meyletmemekle beraber eserine aralarında fark olan kelimeleri alarak ve “Bu farkları ancak erbabı bilir.” diyerek gösterdiği tavırla bir anlamda Arapça’da her bir kelimenin kendine mahsus bir anlamı olduğunu savunan furûk taraftarlarının yanında yer alıyor gibi görünmektedir. Diğer yandan eserde zaman zaman el-îcâb/el-isbât, en-nefy/es-selb gibi kelimelerin müteradif olduklarını da kabul etmektedir.⁵⁰ Dolayısıyla buradan hareketle müellifin aslında furûk-terâdüf tartışmasında taraf olarak değil sadece bazı kelimelerin kullanımlarındaki hataları bertaraf etmek gayesiyle bu eseri yazma gereği hissettiğini düşünmek mümkündür.

Müellif eserine hamd ve salat u selamdan sonra bazı kelimelerin ilk bakışta aynı anlama geliyor gibi görüldüğünü ancak aralarında sadece akıl ve ilim sahiplerinin ayırt edebileceği farkların bulunduğunu söyleyerek başlar.⁵¹ Eserin bundan sonraki kısmı bâbu’l-elif, bâbu’l-bâ... şeklinde alfabetik bir sıraya göre aralarındaki mâna farklılıklarına değinilmiş olan kelime çiftleriyle devam etmektedir.

Müellif eserinde Allâh-ilâh, evvâb-tevvâb, inzâl-tenzîl, had-ta’rîf, haseb-neseb, seyyie-hatfe, fâil-ismü’l-fâil, sür’at-’acele, ziyâ-nûr, mü’min-müslim gibi çeşitli bilim dallarına ait 260 kadar kelime çifti arasındaki farka yer vermiş ve bu farkları verirken Teftâzânî (ö. 792/1390), Şeyhzâde (ö. 950/1543), Molla Câmî (ö. 898/1492), Hasan Çelebi (ö. 891/1486), Surûrî (ö. 969/1562), Isfahânî (?), Beyzâvî (ö. 685/1286), İbn Kemâl (ö. 940/1534), İmam Râzî (ö. 606/1210) gibi meşhur âlimleri; *Hallü’l-Me’âkid*,⁵² *Kul Ahmed*,⁵³ *Mir’ât*, *Mutavvel*, *Keşşâf*, *Misbâh*, *Muhtasaru’s-Sihâh* ve *Telhîs* gibi dönemine kadar yazılmış olan birçok kaynağı referans göstermiştir. Bu anlamda şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki eser bir teliften ziyade derleme niteliğindedir.

Burada altı çizilmesi gereken bir husus Osmanlı uleması arasında furûk alanında eser vermenin çok yaygın olmayışıdır. Nitekim bizim ulaşabildiğimiz kadarıyla İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725),⁵⁴ Ömer b. Alî el-İspirî⁵⁵ (ö. 1202/1788) ve Nazîrâ İbrahim Gülşenî (ö. 1188/1774)⁵⁶ gibi birkaç Osmanlı âliminin furûka dair eseri bulunmaktadır. Bu bağlamda Mudurnî’nin çalışmasının döneminde bu türün nadir örneklerinden biri olduğunu söylemek mümkündür.

Eserden bir örnek vererek diğer bir müellife geçilecektir:

⁵⁰ Mudurnî, el-Hâc İsmâil en-Nâsîh, *Fâriku’l-müferrakât* (Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 1335/2), 11a.

⁵¹ Mudurnî, el-Hâc İsmâil en-Nâsîh, *Fâriku’l-müferrakât* (Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 1335/2), 9a.

⁵² İbn Hişâm’ın *el-İrâb ‘an kavâ’idi’l-i-râb* adlı eserinin hâşiyesi olan bu eserin müellifi Şemseddin Sivâsî’dir (ö. 1006/1597). Detaylı bilgi için bk. Hasan Aksoy, “Şemseddîn Sivâsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/523-526.

⁵³ Molla Fenârî’nin İsgöci şerhi üzerine Ahmed b. Muhammed b. Hıdır’ın yazdığı hâşiyedir bk. Abdulkuddüs Bingöl, “İsâgûcî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/488-489.

⁵⁴ Bursevî’nin *Furûk*’u 2013 senesinde Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Mehmet Faruk Çifçi tarafından doktora tezi olarak tahkik edilmiştir.

⁵⁵ İspirî’nin *Furûk*’u hakkında bk. Ömer Kara, “Ömer b. ‘Alî el-İspirî’nin “Furûk”la İlgili Bir Risâlesinin Tenkitli Neşri / Critical Edition of a Manuscript on Furûq by ‘Omar b. ‘Alî al- İspirî”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 21 (Haziran 2004), 185-238.

⁵⁶ Gülşenî’nin *Furûk*’u hakkında Şennur Düccar tarafından BAİBU Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde Yüksek Lisans tezi hazırlanmaktadır.

“İz” ile “izâ” arasındaki fark şöyledir: İkisi de ardından cümle gelen zarflar olmakla beraber “izâ” bazen mâzi fiili mânâ olarak müstakbele çevirir. Örneğin “İzâ câe nasrullah/Allah'ın yardımı geldiği zaman” âyetinde mânâ “Allah'ın yardığı geleceği zaman”şeklinde dir. “İz” ise “Ve iz yekûlü'l-münâfikûne / Münafıklar ... dediklerinde...” âyetinde görüldüğü üzere müstakbeli mânâda mâziye dönüştürür.⁵⁷

Son olarak ifade edilmelidir ki Süleymaniye Kütüphanesi Atif Efendi Bölümü 2706 numarada İsmail Nâsîh adına kayıtlı bulunan ve 21 varak olarak görünen *Ta'rifât* isimli eserin Mudurnulu İsmail Nâsîh ile ilgisi olmayıp kitap İsmail Hakkı Bursevî'nin *Furûk* namıyla bilinen eseridir.

2.4. Sükûnî Mehmed Efendi ve Eserleri

2.4.1. Sükûnî Mehmed Efendi

Halvetiye tarikatının Mısıriye koluna⁵⁸ mensup olan Sükûnî Mehmed Efendi Mudurnu'da dünyaya gelmiştir.⁵⁹ Sükûnî nisbesi hakkında Khalid Othman Abdulmajeed Kinde Kabilesinin bir kolu olan ve Hadramevt, Amman, Irak ve Şam gibi bölgelerde yaşayan “Sükûn” koluyla bir bağlantı kurmaya çalışıyor olsa da⁶⁰ kanaatimizce bu ihtimal dışıdır. Çünkü Sükûnî bir nisbeden daha çok mahlas ya da lakap gibi durmaktadır. Zira müellifin Arap olmadığı da kesindir.

Babasının adı Muharrem'dir. Mudurnu'da tahsil gördükten sonra Bursa'ya gelmiş, Bıçakçızade Ali Efendi'den (ö. 1070/1660)⁶¹ ders alarak Belîğ İsmail Efendi'nin (ö. 1142/1729) tabiriyle “keskin bir molla” olmuştur.⁶² Daha sonra tasavvuf yoluna meyletmış ve Muhammed Mısıri'ye yani Halvetiyye'nin Mısıriye kolunun kurucusu olan Niyâzî-i Mısıri'ye (ö. 1105/1694) tabi olmuştur.⁶³ Kısa zamanda gösterdiği gayretle şeyhi onu Gelibolu'ya halife olarak göndermiştir. Bu vazifenin ona tam olarak ne zaman verildiğini bilinmemekte ama i'râba dair kaleme aldığı eserini Rabiülevvel 1087/Mayıs-Haziran 1676 tarihinde Gelibolu'da yazdığına göre o tarihte bu görevde olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁴ Yine Belîğ İsmail Efendi onun 1097/1685-1686 senesinde Gelibolu'da seksen beş beyitlik bir

⁵⁷ Mudurnî, el-Hâc İsmâil en-Nâsîh, *Fâriku'l-müferrakât* (Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 1335/2), 11a.

⁵⁸ Detaylı bilgi için bk. Mustafa Aşkar, *Niyâzî-i Mısıri ve Tasavvuf Anlayışı* (Ankara, T.C Kültür Bakanlığı, 1998), 215-233.

⁵⁹ Atilla Kaya, *Mudurnulu Sükûnî Mehmed Efendi ve Risâle fi'n-nahv Adlı Eseri* (İzmir: Dokuz Eylül Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 37. Kanaatimizce Sükûnî üzerine yapılmış olan en geniş kapsamlı çalışma Atilla Kaya tarafından hazırlanmış olan Yüksek Lisans tezi olup bu çalışma müellif hakkında bizim ulaşabildiğimiz bilgileri ve daha fazlasını ihtiva etmekte ve bu bilgilerin sağlamlarını da yapmaktadır. Dolayısıyla Sükûnî hakkında geniş bilgi arayanların bu çalışmaya bakmaları yerinde olacaktır.

⁶⁰ Khalid Othman Abdulmajeed, *Mudurnulu Mehmed Sükûnî Efendi'nin el-Fevâidu'l-'Aliyye fi te'yîdi'l-Fevâidi'd-Diyâiyye Adlı Eserinin Tahkik Ve İncelemesi* (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2015), 30.

⁶¹ Kaya, *Mudurnulu Sükûnî Mehmed Efendi*, 39-40.

⁶² Seyyid İsmâil Belîğ Efendi Bursevî, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân* (Bursa: Hüdavedigar Matbaası, 1287/1870), 395.

⁶³ Mustafa Aşkar, *Niyâzî-i Mısıri*, 242.

⁶⁴ Sükûnî Mehmed b. Muharrem Mudurnulu, *Risâle fi'n-nahv* (Ankara: Milli Kütüphane Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 17808/2), 123a.

nât-ı rasûl yazdığını söylemektedir.⁶⁵ Dolayısıyla 1676-1686 yıllarında Sükûnî Gelibolu'dadır.

Bir müddet burada irşâd-ı ibâd ile uğraşmış⁶⁶, müftülük yapmış⁶⁷ ve talebe okutup kitap telif etmiş,⁶⁸ daha sonra şeyhini ziyaret maksadıyla geldiği Bursa'da Ali Paşa Camii yakınındaki Kâsım Subaşı Zaviyesi'nde postnişin iken⁶⁹ 1103/1691-92 tarihinde vefat etmiş⁷⁰ ve Deveciler Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁷¹

Leyla İpekçi'nin *Niyâzî-i Mısrî Halvetî Divân-ı İlâhiyât*⁷² adlı çalışmadan aktardığı bir anekdot şöyledir:

"Hazreti Mısrî, gemiden inip doğruca Şeyh Sükûnî'nin evine gelir. Kapısını çalar. Kapıyı Şeyh'in eşi açar. Mısrî ona: "Şeyh Sükûnî birâderim burada mıdır?" diye sorar. "Efendi bağa teşrîf eylemişti." diye cevap verir. "Geldiği zaman benden selam söyle. Yarın Tûbâ ağacı altında birbirimizi buluruz." der ve yoluna devam eder. Sonra gemiye gelip Limni'ye yönelir. Şeyh Sükûnî vakit gelip evine geri döndüğünde eşine: "Yâ hatun! Bizim kapıda bir dost kokusu vardır. Acaba herhangi bir kimse geldi mi?" diye sorar. "Bir zât geldi ve buyurdu ki: "Yâ hatun! Şeyh Sükûnî birâderime selâmlar söyle. Yarın Tûbâ ağacı altında görüşürüz." Şeyh bu kelâmı duyduğu anda âh u vâh eder. Sonra: "Bu kelâmın sâhibi Hazreti Mısrî'dir. Acaba bir daha görebilir miyim?" diye cevap verir. Bu görüşme ne yazık ki gerçekleşemez."⁷³

Burada yukarıdaki olaya yer vermemizin sebebi Sükûnî ile şeyhi arasındaki muhabbetin ulaştığı seviyeyi gözler önüne sermektir. Diğer yandan olayı nakledenler bundan bahsetmemiş olsalar da kanaatimizce Şeyh Mısrî "Yarın tûbâ ağacı altında görüşürüz." derken bu görüşmenin dünyada değil ahirette olacağına dair bir îmâda bulunmaktadır. Ancak Atilla Kaya'nın araştırmasına göre Sükûnî şeyhinin emriyle Kâsım Subaşı Zaviyesi'nde posta oturmuştur.⁷⁴ Bu takdirde vefatından önce görüşmüş olmaları ya da bu emrin başka vasıtalarla gerçekleşmiş olması gerekmektedir.

Vefatına dair, Tâlib Efendi'nin düştüğü not şöyledir:

"Cenâb-ı Sükûnî Şeyh Muhammed Efendi
Ki genç idi ilm-i ledünn ile derûnu
Revan oldu Firdevs-i âlâ-yı ünse
Koyup vahşet âbâd-ı dünyâ-yı dûnu

⁶⁵ İsmâîl Belîğ Efendi, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, 396.

⁶⁶ Osmanzade Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, (İstanbul: Kitabevi, 2006), 5/124.

⁶⁷ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/184; Aşkar, *Niyazî-i Mısrî ve Tasavvuf Anlayışı*, 242.

⁶⁸ Bunu Gelibolu'da kaleme aldığı nahve dair risalenin sonundaki "talebeler ezberlesin diye..." ifadesinden çıkartıyoruz. Bk. Sükunî, *Risâle fi'n-nahv*, 123a. Khalid Othman Abdulmajeed'in tespiti de bu şekildedir. Bkz. *Mudurnulu Mehmed Sükûnî Efendi'nin el-Fevâidu'l- 'Aliyye fi te'yîdi'l-Fevâidi'd-Diyâiyye* Adlı Eserinin Tahkik Ve İncelemesi, 30.

⁶⁹ Kaya, *Mudurnulu Mudurnulu Sükûnî Mehmed Efendi*, 43.

⁷⁰ İsmâîl Belîğ Efendi, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, 395.

⁷¹ İsmâîl Belîğ Efendi, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, 396; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/184. Hayatı hakkında ayrıca bk. Mecdî Mehmed Efendi, *Şakâik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Vekâyü'l-Fudalâ*, 4/ 92; Kaya, *Mudurnulu Sükûnî Mehmed Efendi*, 37-44.

⁷² Bk. *Niyâzî-i Mısrî Halvetî Divân-ı İlâhiyât*, haz. Mustafa Tatçı (Ankara: DİB. Yayınları, 2013), 112-113.

⁷³ Leyla İpekçi, "Dost kokusu; burada ve her çağda!", *Yeni Şafak* (18 Ağustos 2015), <https://www.yenisafak.com/yazarlar/leylaipekci/dost-kokusu-burada-ve-her-cagda-2018751>

⁷⁴ Kaya, *Mudurnulu Sükûnî Mehmed Efendi*, 43.

Didim sâl-i fevtine tarih Tâlib
Ola sâkin-i arş rûh-i Sukûnî⁷⁵

Divan şairleri arasında da ismi geçen Sükûnî'nin şiirlerden de bazı örnekler mevcut olup bunlardan biri şöyledir:

“Ey dil taleb-i kemâldır medrese çend
Tekmîl-i ‘ulûm-i hikmet u hendese çend
Her fikr ki cez zikr-i hüdâ ü sûse est
Şer mi zihudâ bidâr in ü sûse çend⁷⁶”

2.4.2. Sükûnî'nin Eserleri

Sükûnî ve eserleri hakkında ülkemizde üç yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu yüzden çalışılmış eserleri hakkında detaya girilmeyerek ilgili tezlere referansta bulunulacaktır. Ayrıca eserler hakkında verilen bilgiler mezkûr çalışmalar içinde yer alan tahkik edilmiş nüshalar üzerinden aktarılacaktır.

2.4.2.1. *el-Fevâidü'l-'Aliyye fi te'yîdi'l-Fevâidi'z-Ziyâiyye*

Eser Molla Cami olarak bilinen meşhur *Kâfiye* şerhine İsamüddin el-İsferâînî'nin (ö. 945/1538) yazdığı hâşiye üzerine yazılmıştır. Muhakkik Khalid Ottman'ın aktardığına göre Sükûnî bu eserde İsamüddin'in Câmî'ye yönelik eleştirilerini ele almakta ve umumiyetle Câmî'yi haklı bularak İsferâînî'nin tam olarak maksadı anlamadığını ihsas ettirmektedir.⁷⁷

Eser müellifin Ali adındaki zeki bir öğrencisine İsamüddin haşiyesini okuturken vücut bulmuştur. Şöyle ki bu öğrencisine hâşiyeyi okuturken bazı notlar tutmuştur. Sükûnî'nin tuttuğu notları gören erbâb-ı ilimden biri ondan hâşiye üzerine bir hâşiye yazmasını istemiş, zira içinde daha önce söylenmemiş nükte ve faidelerin bulunduğu dikkat çekmiştir. Bunun üzerine haşiyeyi telif eden Sükûnî bahsi geçen öğrenciye telmihle eserin adını *el-Fevâidü'l-'Aliyye* koymuştur.⁷⁸ Nitekim Abdurrahmân-ı Câmî (ö. 898/1492) de oğlu Ziyâ'ya *Kâfiye* okuturken vücut bulan eserini *el-Fevâidü'z-Ziyâiyye* tesmiye etmiştir.⁷⁹ Bu anlamda Sükûnî'nin *Molla Câmî*'den büyük oranda etkilendiğini söylemek mümkündür.

Yine müellif mukaddimede eserin öğrencilere ve isteklilere faydalı olması için dua etmektedir. Buna göre müelliften eseri okuyan öğrencilerin ve yazdıklarını gözden geçiren ilim sahibi insanların olduğu bu ortamın ciddi bir eğitim kurumu olduğu söylenebilir.

Eser 1087/1676 tarihinde Gelibolu'da yazılmıştır. Sükûnî'nin burada Müftülük yaptığı aynı zamanda da Halvetiyye'nin Mısriyye şubesi halifesi olarak bulunduğu bilinmektedir.⁸⁰

⁷⁵ İsmâil Belîğ Efendi, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, 396; Osmanzade Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliyâ*, 5/124.

⁷⁶ Bk. Mîhrican Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî Metin Ve Muhteva 1/234-467* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2009), 376.

⁷⁷ Abdulmajeed, *Mudurnulu Mehmed Sükûnî Efendi'nin el-Fevâidü'l-'Aliyye fi te'yîdi'l-Fevâidi'd-Diyâiyye Adlı Eserinin Tahkik Ve İncelemesi*, 34.

⁷⁸ Abdulmajeed, *Mudurnulu Mehmed Sükûnî Efendi'nin el-Fevâidü'l-'Aliyye fi te'yîdi'l-Fevâidi'd-Diyâiyye Adlı Eserinin Tahkik Ve İncelemesi*, 51. (Muhakkak nüsha).

⁷⁹ Molla Câmî, *el-Fevâidü'z-Ziyâiyye* (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi Yayınları, Ofset Baskı, ts.), 2.

⁸⁰ Kaya, *Mudurnulu Sükûnî Mehmed Efendi*, 42,52.

2.4.2.2. *Risâle fi'n-nahv*

Eser 1087/1676 senesinde Gelibolu'da kaleme alınmıştır. Eseri tahkik eden Atilla Kaya'nın aktardığına göre Sükûnî bu çalışmasında İbnü'l-Hacib'in *Kâfiye*'sini bir nevi ihtisar etmiştir.⁸¹ Nitekim eserin tahkikli nüshasında bu çok net görülmektedir.

2.4.2.3. *el-Gurre fi şerhi'd-Dürre*

Sükûnî ilk önce gördüğü rüya üzerine bir na't-ı nebî yazmıştır ki bu kasidenin adı Dürre'dir. Daha sonra kendisinden bu kasidenin nüktelerini şerh etmesini isteyen fazıl bir zatın iltiması üzerine *Gurre* adını verdiği bu şerhi kaleme almıştır. Eserin Nuruosmaniye Kütüphanesi'nden temin edilen nüshasında bu iki çalışma bir arada yazılmıştır ve kaside şerh içine derç edilmiş vaziyettedir.⁸²

Bursalı Mehmed Tahir, bu kasidenin *Bürde'ye* yazılmış bir nazire olduğunu söyler.⁸³ Kasidenin ilk beyitleri ve şerhten istifade ederek yapmaya çalıştığımız tercümesi şu şekildedir:

1-"أمن تشوق أحباب بذي سلم / تجري دموعك من عينيك كالقلم"

Selam yurdundaki dostları özlediğinden midir?

Döker gözlerin yaşı kalem gibi

2-"أم جيئت ريح صبا براح كأسهم / وراح سهم الصبا من قوس مضطرم"

Ya da ey Saba rüzgârı! Dostların muhabbet kadehlerinin kokusunu mu getirdin?

Ki böylece hasret oku alevli bir yaydan çıkıp da gitti!

3-"فما لعينيك إن قلت أجمدا جرتا/ وما لقلبك إن قلت ابتهج يهم"

Gözlerine ne oluyor ki dur dediğinde yaş döker?

Kalbine ne oluyor ki sevin dediğinde kederlenir?

4-"سمتُ دموعك هل تهوى إلى أحدٍ/ فهنت إن تهوّه بل تهو في سقم"

Gözyaşların sel olmuş. Yoksa birine mi sevdalandın?

Eğer ki sevdaya düştüysen anlarsın! Hatta hastalığa dâçar olursun.⁸⁴

Bildiğimiz kadarıyla bu kaside ve şerh üzerine tamamlanmış akademik bir çalışma bulunmamaktadır.

⁸¹ Kaya, *Mudurnulu Sükûnî Mehmed Efendi*, 62, 63.

⁸² Sükûnî, *el-Gurre fi şerhi'd-Dürre* (İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, 1211, 1b, 67b). Nüshada eserin ismi son varakta verilmiştir.

⁸³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/184.

⁸⁴ Sükûnî, *el-Gurre fi şerhi'd-Dürre* (Nuruosmaniye Kütüphanesi,1211), 1a-3a. Eserin nüshaları hakkında bk. Kaya, *Mudurnulu Sükûnî Mehmed Efendi*, 55, 56.

2.4.2.4. *Kasîde fî medhi'n-Nebî*

Bu kasidenin tek nüshası Manisa İl Halk kütüphanesinde bulunmaktadır.⁸⁵ Bursalı'nın: "Seksen beş beyitlik bir nat-ı şerifi vardır."⁸⁶ derken kastettiği kasîde bu olmalıdır. Zira kasidenin ilk varacağına "Kasîde fî medhi'n-Nebî aleyhi's-selâm" şeklinde bir not düşülmüştür.⁸⁷

Kasîdede Sükûnî, peygamber ve ashabına olan muhabbetini izhar etmenin yanında şeyhi Niyâzî-i Mısırî'ye de bir beyit ayırmakta, rabbinden onu cennetine koymasını niyaz etmektedir. Beyit şöyledir:⁸⁸

"وشیخی کان مصریا مسمى بالنیازی / إلهی اجعله فی عدن ویسر فیہ أوطاننا"

Kasidenin ilk beyitleri ve tercümelere verilerek bu başlık sonlandırılacaktır:

"أُخْفَى نَفْسٌ صَبَّ حُجَّتْهَا فِي الْقَلْبِ كِتْمَانًا / وَنَقَشُ الدَّمْعِ فِي خَدَيْهِ يُفْشَى الْحَبَّ إِعْلَانًا"⁸⁹

Âşık kalbinde sevdasını gizleyebilir mi?

Gözyaşının yanaktaki izi o sevdayı ilan ederken!

Sonuç

Mudurnu, Osmanoğulları'nın ilk fethettiği beldelerden birisidir. Dolayısıyla beylikten devlete geçiş sürecinde yeni fethedilen mıntıkların devlete aidiyetinin sağlanması ve yeni devletin kimliğinin tebaaya ve fethi planlanan coğrafyaların halklarına arz edilmesi noktasında ilk fethedilen bu topraklardaki yapılanmalar önem arz etmektedir. Osmanlı topraklarında henüz resmi olarak medrese faaliyetlerinin başlamadığı 1330'lu yıllarda Seyyah İbn Battûta'nın Mudurnu ve çevresinde ikamet ettiği Ahî tekkelerini bu açıdan anlamlandırmak mümkündür. Ayrıca İznik'ten Bolu'ya kadar olan seyahatinde İbn Battûta'nın kendisine Arapça tercümanlık yapacak çok az kişiyi bulabilmesi, öte yandan onun "fakih" dediği bizimse halk arasında molla ya da hoca anlamında kullanıldığına şahit olduğumuz "faki" tabir edilen kişilerin de onunla Arapça olarak iletişim kuramaması -o gün için düşünüldüğünde- Osmanlı'nın bu ilk yerleşkesinde cami ve mescitlerde sürdürülen eğitim faaliyetlerinin daha sistemli olması gerektiğinin de habercisi gibidir. Nitekim 1330/1331'de ilk medrese Orhan Bey tarafından İznik'te inşa edilmiş, Mudurnu da 1380 civarına tekabül eden erken bir tarihte ve Bolu merkezden önce ilk medresesine kavuşmuştur.

Arşiv belgeleri, Mudurnu'da inşa edilen ilk medrese olma özelliğini taşıyan Yıldırım Medresesi'nden başka Toman Bey ve Hasan Çelebi adında başka medreselerin de varlığını

⁸⁵ Kasidenin detayları için bk. İbrahim İsmail Jasim, *Şeyh Mehmet es-Sükûnî'nin Na'tının Edebi Açısından İncelenmesi* (Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 8-100.

⁸⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/185.

⁸⁷ Kasidenin yazma nüshasına ulaşmam noktasında yardımını esirgemeyen Atilla Kaya Bey'e teşekkür ederim.

⁸⁸ Sükûnî, *Kaside fî medhi'n-Nebî* (Manisa: İl Halk Kütüphanesi, 5258/5), 100a.

⁸⁹ Sükûnî, *Kaside fî medhi'n-Nebî* (Manisa: İl Halk Kütüphanesi, 5258/5), 155b.

göstermektedir. Dağlar arasına kurulmuş bu küçük beldede birden çok medresenin faaliyet göstermesi buradan yetişen âlimlerin sayısının artmasında etkili olmuş gibi görünmektedir. Zira bizim Bolu özelinde Arap diltçilerine mahsûsen yaptığımız araştırmalar karşımıza Bolu'nun merkezinden ve diğer ilçelerinden ziyade Mudurnulu âlimleri çıkarmıştır. Bunda Mudurnu'nun tarihte işlek olarak kullanılan ve kesişme noktası olma gibi özelliklere sahip bir lokasyonda bulunmasının ve Osmanlı'nın ilk fethettiği, dolayısıyla imar ve eğitim faaliyetlerinin nispeten erken başlatıldığı bir belde olmasının katkıları olduğunu düşünmek mümkündür. Yine Ahî tekkelerinin ve muhitteki tasavvufî yoğunluğun bu hususta etkili olduğu görülmektedir ki Mudurnulu âlimlerin Arap edebiyatına dair çalışmalarının bir kısmı aynı zamanda tasavvufî yönü ağır basan na't şerhleridir.

Bu meyanda *Avâmil-i 'Atîk'e* detaylı ve dakik bir şerh yazan Ramazan Mehmed (Muhammed) el-Mudurnî (14-15. yy.), *Kaside-i Bürde'ye Verdetü'l-melîh fî şerhi Bürdeti'l-medîh* adlı lugavî-tasavvufî mufassal bir şerh yazan Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî (1136/1723'te hayatta) ve *Fâriku'l-müferrakât fâiku'l-müdakkakât* adlı, mânaları yakın olan Arapça kelimeler arasındaki nüansları derleyen ve Osmanlı döneminde türünün nâdir örneklerinden biri olan çalışmanın sahibi el-Hâc İsmail en-Nâsîh el-Mudurnî (18. yy) eserlerinin birer nüshasına ulaşabildiğimiz ve hayatları hakkında henüz yeterli bilgiye ulaşamadığımız Mudurnulu Arap dili ve edebiyatı âlimleridirler. Ancak hayatları hakkında bilgiye ulaşılamaması bu âlimlerin mezkûr eserleri hakkında çalışma yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Bunların yanında Niyazî-i Mısırî'nin meşhur halifelerinden olan Şeyh Sükûnî de *el-Fevâidü'l-'Aliyye fî te'yîdi'l-Fevâidi'z-Ziyâiyye*, *Risale fî'n-nahv*, *el-Gurre fî şerhi'd-Dürre ve Kasîde fî medhi'n-Nebî* adlı eserleriyle Arap diline hizmet eden Mudurnulu bir peygamber aşığı, bir nahiv âlimi ve Arap edebiyatçısıdır. Ancak diğer üç âlime göre Sükûnî'nin daha çok bilindiği ve ülkemiz üniversitelerinde eserleri üzerine çalışmalar yapıldığı görülmüştür.

Kaynakça

- Aksoy, Hasan. "Şemseddîn Sivâsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/523-526. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Amasyalı Âkif-zâde Abdürrahim. *Kitâbü'l-mecmû' fi'l-meşhûdi ve'l-mesmu'*. trc. Hikmet Özdemir. İstanbul: Özfa Matbaacılık, 1998.
- Aşkar, Mustafa. *Niyazı-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: T.C Kültür Bakanlığı, 1998.
- Ayverdi, Ekrem Hakki. "Mudurnu'da Yıldırım Bayezid Manzumesi". *Vakıflar Dergisi*. 5 (1962), 79-86.
- Baltacı, Cahit. *XV-XVI. Yüzyılda Osmanlı Medreseleri*. 2 Cilt. İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2. Baskı, 2005.
- BOA, Osmanlı Arşivi, *İbnülemin Vakıf [İ.E.V.]*. No. 55, Gömlek No. 6090. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.
- BOA, Osmanlı Arşivi, Ali Emiri Mustafa III [AE.SMST.III]. No. 138, Gömlek No. 10891). <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- Bingöl, Abdulkuddüs. "İsâgûci". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/ 488-489. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. haz. A. Fikri Yavuz- İsmail Özen. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, ts.
- "Geçmişten Günümüze Ve Geleceğe Doğru Mudurnu", mudurnulularderneği.org. Erişim 4 Mart 2021. <http://mudurnulularderneği.org/tr/>
- İbn Battûta. *Rihletü İbn Batûda Tuhfetü'n-nüzzâr fi garâibi'l-emsâr ve 'acâibü'l-esfâr*. thk ve nşr. Muhammed Abdülmün'im el-Uryan - Mustafa el-Kassâs. Beyrut: Dâru İhyâi'l-'Ulûm, 1407/1987.
- İnegöl, Mehmet. "Mudurnu'nun Tarihi Kültürel Önemi ve Görevlerimiz". *Mudurnu Belediyesi Tarih Kültür Bülteni* (2010), 8-11.
- İpekçi, Leyla. "Dost kokusu; burada ve her çağda!". *Yeni Şafak* (18 Ağustos 2015), <https://www.yenisafak.com/yazarlar/leylaipekci/dost-kokusu-burada-ve-her-cagda-2018751>
- İpşirli, Mehmet. "Ayasofya Kürsü Şeyhliği". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/ 224. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- İpşirli, Mehmet. "Medrese- Osmanlı Dönemi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/327-333. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- İslamoğlu, Abdulmecit. "Mudurnulu Dâvûd-ı Halvetî ve Güleşn-i Tevhîd u Tahkîk Adlı Eserindeki Dil ve İfade Özellikleri". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 10/24 (2009), 39-73.
- Jasim, İbrahim İsmail. Şeyh Mehmet es-Sükûni'nin Na'tının Edebi Açından İncelenmesi. Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Kahyaoğlu, Yasin, "Osmanlı Arap Dilcilerinden İsa b. Ali el-Bolevi'nin Hayatı ve "el- Geredi" Nispeti Üzerine Bir Tespit". *HRÜ. İlahiyat Fak. Dergisi* 11/6 (Temmuz-Aralık 2003), 133-142.
- Kara, Mustafa. *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*. İstanbul: Dergah Yayınları 1999, 4. Basım.
- Kara, Ömer. "'Ömer b. 'Alî el-İspirî'nin "Furûk"la İlgili Bir Risâlesinin Tenkitli Neşri / Critical Edition of a Manuscript on Furûq by 'Omar b. 'Alî el-İspirî". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 21 (Haziran 2004), 185-238.
- Kaya, Atilla. *Mudurnulu Sükûnî Mehmed Efendi ve Risâle fi'n-nahv Adlı Eseri*. İzmir: Dokuz Eylül Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Kazıcı, Ziya. "Ahîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/540-542. İstanbul: TDV Yayınları 1988.

- Khalid Othman Abdulmajeed, *Mudurnulu Mehmed Sükûnî Efendi'nin el-Fevâidu'l-'Aliyye fî te'yîdi'l-Fevâidi'd-Diyâiyye Adlı Eserinin Tahkik Ve İncelemesi*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Kılıç, Hulusi. "Furuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/222-223. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Kızılıcak, Abdullah. "Bolevî İsâ Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ek 1/202-203. Ankara: TDV. Yay, 2020.
- Mahiroğulları, Adnan. "Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı Ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri". *Journal of Social Policy Conferences* 0 / 54 (Ocak 2011), 139-154.
- Mecdî Mehmed Efendi, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Vekâyü'l-Fudalâ*. 5 Cilt. haz. Abdulkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Molla Câmî. *el-Fevâidü'z-Ziyâiyye*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi Yayınları, Ofset Baskı, ts.
- Mudurnî, İsmail en-Nâsîh. *Fâriku'l-müferrakât fâiku'l-müdakkakât*, Konya: Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 1335/2, 9a-24a.
- Mudurnî, Muhammed b. Mustafa. *Verdetü'l-melîh fî şerhi Bürdeti'l-medîh*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi Bölümü, 2164, 1b- 92a.
- Mudurnî, Ramazan Muhammed. *Şerhü 'Avâmili'l-mie*. Çorum: Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 5356, 1a- 69a.
- Müderrişoğlu, Mehmet Fatih. "Erken Osmanlı Döneminde Bir Şehzade Yerleşimi Mudurnu", *Mudurnular Derneği Bülteni*, 3 (Haziran 2008), 10-13.
- Niyâzî-î Mısrî Halvetî Divân-ı İlâhiyât*, haz. Mustafa Tatçı. Ankara: DİB Yayınları, 2013.
- Odabaşı, Mihrican. *Tuhfe-i Nâilî Metin Ve Muhteva* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Osmanlı Devri Kastamonu Vilâyeti Salnamelerinde Bolu Sancağı*. Haz. Güray Önal. 2 Cilt. Bolu: Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, 2011.
- Önal, Güray. "Yıldırım Bayezid Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/529-531. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, 2017.
- Sükunî Mehmed b. Muharrem Mudurnulu. *Risâle fî'n-nahv*. Ankara: Milli Kütüphane Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 17808/2, 107b-123a.
- Sükûnî. Muhammed. *el-Gurre fî şerhi'd-Dürre*. İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, 1211, 1b-67b.
- Sükûnî. Mehmed Efendi. *Kaside fi medhi'n-Nebî*. Manisa: İl Halk Kütüphanesi, 5258/5, 95b-100a.
- Müstakimzâde Süleyman Sadeddin. *Mecmû'a-i Resâil-i Müstakimzâde*. İstanbul: Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, 1719, 289a- 293b.
- Osmanzade Hüseyin Vassâf. *Sefine-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. 5 Cilt. İstanbul: Kitabevi, 2006.
- Seyyid İsmâil Belîğ Efendi Bursevî. *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*. Bursa: Hüdavedigar Matbaası, 1287/1870.
- "Şem'dânîzâde Süleyman Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/ 501-503. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Soydemir, Selman. *Bir Şehrin Aynası Bolu*. Bolu: Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, 2016.
- Tâiyyetü Amir b. Amir el-Basrî*. nşr. Abdulkâdir el-Mağribî. Dimaşk: el-Ma'hedü'l-Fransî, 1367/1948.
- Temur, Akın- Merve Çelik. "Bolu Müzesi'nden Bir Grup Roma Dönemi Korinth Başlığı". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 41 (Mart 2019), 120-135.
<https://doi.org/10.17498/kdeniz.478428>

Unan, Fahri. "Medreseler Ve Osmanlı Merkezî Yönetimi". *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5 / 9 (Şubat 2004), 1-7.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, 1988.